

λις κατά την νεωτάτην ἐποχὴν κατενοήθη. Ὅθεν δικαίως ἡ Κ. Φουρκιώτης εἰς τὴν πραγματείαν του (σελ. 7), ἥτις ἀποτελεῖ ἄριστον ὑπόδειγμα ἐπιστημονικῆς διερευνήσεως, ἐξάγει τὰ ἐπιτεύγματα τῆς μεγαλονοίας τῶν κατοίκων τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος, «οἱ τινες δὲν ἔκτιζον μόνον τὸν Παρθενῶνα, ἀπαράμιλλοι ἀναδειχθέντες εἰς τὸν οὕτω λεγόμενον αἰσθητικὸν πολιτισμὸν. . . ἀλλ' ἔθηκαν βάσιν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐδόμησαν καὶ ἐπροστάτευσαν ὄντα ἀγαθὰ, καλλιστεύματα ἐκλεπτυσμένης νομικῆς ἐπινοήσεως (προσωπικότης, ὄνομα, τιμὴ, ἐλευθερία κτλ.), διὰ τὰ ὁποῖα ἐμφανίζεται σεμνυνομένη ἢ σημερινὴ ἐπιστήμη».

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

* *

ANTONIO GARZYA, *Studi su Euripide e Menandro*, Napoli, 1961 (σελ. 178).

Εἰς τὸν τόμον αὐτὸν παρουσιάζονται, εἰς δευτέραν βελτιωμένην ἔκδοσιν, μελέται τοῦ συγγραφέως, δημοσιευμέναι εἰς διάφορα περιοδικὰ κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1951 μέχρι τὸ 1961, αἱ ὁποῖαι ἔχουν θέματα σχετικὰ μὲ τὸν Εὐριπίδην καὶ τὸν Μένανδρον.

Τὸ πρῶτον κεφάλαιον περιέχει τρεῖς μελέτας μὲ θέματα τρεῖς ἀντιστοίχους τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου. Εἰς τὴν πρώτην ἐξετάζεται τὸ κεντρικὸν νόημα τῆς Ἄ ν δ ρ ο μ ἄ χ η ς, ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει τὴν δραματικὴν ὕφην καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος καὶ μὲ εὐστόχους παρατηρήσεις τονίζει τὴν ἑλλειψιν τοῦ ἠρωικοῦ στοιχείου καὶ τὸν ἀστικὸν χαρακτήρα τῆς τραγωδίας αὐτῆς. Τὸν πυρῆνα τοῦ θέματος, τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ τὸν δραματικὸν ποιητὴν, τὸν εὐρίσκει εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Ἑρμιόνης. Εἶναι, δηλαδή, ὁ χωρὶς ἀνταπόκρισιν ἔρως τῆς παραμελημένης ἀπὸ τὸν Νεοπτόλεμον Ἑρμιόνης. Τὰ πάθη, τὰ ὁποῖα τῆς προκαλεῖ, τὴν ὠθοῦν εἰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι ὑφαίνουσιν τὴν τραγωδίαν, διὰ τὴν βασικὴν τῆς ὄμως ἀθωότητα τῆς ἀξίζει ἢ λύτρωσις καὶ ἢ σωτηρία, τὴν ὁποῖαν ὁ Ὅρεστος τῆς φέρνει. Εἰς τὴν δευτέραν μελέτην, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἐ κ ἄ β η ν, ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ δύσκολον θέμα τῆς τεχνικῆς τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὴν δραματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μύθου τῆς τραγωδίας του καὶ γενικῶς εἰς τὴν διάρθρωσίν της. Ἐφοῦ συγκρίνη τὴν Ἐ κ ἄ β η ν μὲ τὰς ἄλλας τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, αἱ ὁποῖαι ἔχουν σωθῆ καὶ ἡ χρονολογία των γειτονεύει, ἀνήκουν δηλ. περίπου εἰς τὴν δεκαετίαν 430—420 π. Χ., παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ἡ ἴδια δραματικὴ διάρθρωσις, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς τῆς δεκαετίας: ὁ ποιητὴς φαίνεται ὅτι προτιμᾷ ἕνα τύπον τραγωδίας, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ αὐτοτελῆ ἐπεισόδια χαλαρῶς ἢ στενωδῶς συνδεδεμένα, τὰ ὁποῖα συνήθως ἀποτελοῦν δίπτυχον (Ἡ ρ α κ λ ε ἰ δ α ι, Ἄ ν δ ρ ο μ ἄ χ η, Ἰ π π ὄ λ υ τ ο ς μὲ μερικὰς ἐπιφυλάξεις). Τὸ ὅτι εἶναι ἡ δίπτυχος αὐτῆ διάρθρωσις ἀποτέλεσμα μιᾶς *contaminatio* δύο στοιχείων, μιᾶς τραγωδίας μὲ τὸ ἴδιον θέμα ἄλλου ποιητοῦ, ἡ ὁποία ἐμπνέει τὸ πρῶτον μέρος τοῦ διπτύχου, καὶ τῆς προσωπικῆς συμβολῆς τοῦ Εὐριπίδου, ἡ ὁποία δημιουργεῖ τὸ δεύτερον, εἶναι μίᾳ ἀπλῆ θεωρία τοῦ συγγραφέως, κάπως ἀπίθανος βέβαια διὰ τὴν θεωρηθῆ ὡς καθιερωμένη τεχνικὴ, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν αἱ τραγωδίαι τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Αἰσχύλου, αἱ ὁποῖαι ἐνέπνευσαν τὰς ἀντιστοίχους τοῦ Εὐριπίδου. Εἰς τὴν τρίτην του μελέτην ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει τὴν τραγωδίαν Ἡ ρ α κ λ ε ἰ δ α ι, διὰ τὴν καταλήγει εἰς τὴν ἐρμηνείαν της. Ἡ τραγωδία αὕτη, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὄχι ἀπὸ τὰς καλυτέρας τοῦ ποιητοῦ της, ἐγράφη, κατὰ τὴν γνώμην τῶν περισσοτέρων κριτικῶν, διὰ τὴν ἐγκωμιασθοῦν αἱ Ἀθηναῖαι εἶναι δηλ. «ἐγκώμιον Ἀθηνῶν». Ἡ ἀνάλυσίς της ἀπὸ τὸν κ. Garzya καταλήγει εἰς μίαν ἐρμηνείαν, ἡ ὁποία ἀναιρεῖ αὐτὸν τὸν γενικὸν χαρακτηρισμὸν της. Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ Εὐριπίδης ἀνεπιφύλακτος ἐγκωμιστὴς τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς μυθικῆς πατρίδος του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτο κοινὸς τόπος εἰς τοὺς ἐπισημοὺς ἐπιταφίους λόγους, ἀλλὰ κ' ἐδῶ μὲ τὸ γνωστὸν του κριτικὸν πνεῦμα ἐπισημαίνει τὰ ἀδύνατα σημεῖα τῆς ἐνδόξου κληρονομίας, ἐνῶ δίδει ἕνα μάθημα

«σωφροσύνης» εἰς τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἀθηναίου. Πολὺ ὀρθὰ ὁ συγγραφεὺς βλέπει εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Δημοφῶντος τὸν ἀπρόσωπον καὶ ἀντικειμενικὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ κράτους, ὁ ὁποῖος εἶναι ψυχρὸς καὶ τυπικὸς καὶ δι' αὐτὸ ἀσυμπαθής. Εἰς τὴν διεξοδικὴν αὐτὴν μελέτην γίνονται πλῆθος ἐνδιαφερόσασα παρατηρήσεις εἰς ζητήματα ἐρμηνείας τῶν προσώπων τῆς τραγωδίας αὐτῆς, τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων των καὶ ὁ συγγραφεὺς καταλήγει εἰς συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐνισχύουν τὴν εἰκόνα τοῦ τραγικοῦ ὡς στοχαστοῦ, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζήτησίν της, ὥστε καὶ ὁ πατριωτισμὸς του νὰ ἀρκῆται εἰς μίαν δόξαν τῆς πατρίδος του μικροτέραν, ἀλλὰ ἐπαξίως θεμελιωμένην, ἀπὸ μίαν πολὺ μεγάλην, ἀλλὰ κενήν.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Θεόγνιδος εἰς τὸν Εὐριπίδην εἶναι τὸ θέμα τοῦ δευτέρου κεφαλαίου. Ὁ συγγραφεὺς παραθέτει χωρῖα τῶν δύο ποιητῶν καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἐνσυνειδήτως ἀπηχεῖ τὰ ἀντίστοιχα χωρῖα τοῦ Θεόγνιδος καὶ ὅτι αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ τελευταῖος εἶχε μόνιμον παρορμητικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὸν δεύτερον. Δὲν νομίζω ὅτι ἡ μελέτη τῶν περισσοτέρων περιπτώσεων, τὰς ὁποίας παραθέτει ὁ συγγραφεὺς, ἐπιτρέπει ἕνα τέτοιο συμπέρασμα. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος εὐρίσκειται εἰς τὸ ὅτι τὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα περιέχονται εἰς τὰ χωρῖα αὐτά, σχεδὸν πάντοτε εἶναι γνωμικά, «γνωμαι» τῶν Ἀρχαίων, τῶν ὁποίων ἡ παρότης, τῶν περισσοτέρων τοῦλάχιστον, εἶναι ἄγνωστος. Ἡ ἀρχαία παράδοσις ἔπλασε τοὺς Ἑπτὰ Σοφοὺς πατέρας τῆς λαϊκῆς αὐτῆς σοφίας. Ὁ Θεόγνης, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει σήμερα, ὀφείλει τὴν ἐπιβίωσίν του εἰς τὸ ὅτι εἶναι μία συλλογὴ γνωμικῶν διὰ σχολικὴν χρῆσιν, ἡ ὁποία ἔγινε κατὰ τὸν 4ον (ἢ 3ον αἰῶνα) π. Χ. Δυνάμεθα μὲ βεβαιότητα, νομίζω, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Θεόγνης ὑπῆρχεν εἰς τὰ σχολικὰ προγράμματα καὶ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα καὶ ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἔμαθε τὰ γνωμικά του εἰς τὸ σχολεῖον. Εἰς τὴν περίπτωσιν π. χ.: Θεόγν. 788 οὕτως οὐδὲν ἀρ' ἦν φίλτερον ἄλλο πατρός, καὶ Εὐριπ. Ἀ π. 6 τί γὰρ πατρῶας ἀνδρὶ φίλτερον χθονός; εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἔπρεπε νὰ σκέπτεται τὸ κείμενον τοῦ Θεόγνιδος, διὰ νὰ γράψῃ αὐτὴν τὴν κοινὴν ἀλήθειαν; Καὶ διατί ὄχι τοῦ Ὀμήρου; (Ὁ δ. ι, 34—35 οὐδὲν γλύκιον ἦς πατρίδος οὐδὲ τοκῆων γίγνεται). Ἄν ὑπῆρχε σύμπτωσις καὶ εἰς τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀπηχίσεως, ἀλλὰ ἐδῶ μόνον ἡ λέξις «φίλτερον» συμπίπτει. Ἄλλο παράδειγμα: Θεόγν. 35 ἔξ. καὶ Εὐριπίδ. Ἀ π. 75. Τὸ νόημά των, ὅπως καὶ ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ, εἶναι διάφορον· μὲ τὸ νόημα τοῦ χωρίου τοῦ Θεόγνιδος συμφωνεῖ τὸ περιφημον γνωμικὸν «φθειροῦσιν ἦθη χρῆσθ' ὀμίλιαι κακά», τὴν δόξαν τοῦ ὁποίου ἐμοιράσθη ὁ Εὐριπίδης μὲ τὸν Μένανδρον. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Εὐριπίδου περιέχει ἄλλην κοινὴν ἀλήθειαν: ἀπὸ καλοὺς γονεῖς γίνονται καλὰ παιδιὰ καὶ ἀπὸ κακοῦς κακά. Ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς συσχετίζει τὰ δύο χωρῖα, εἶναι ὅτι ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ δύο ἡ ἔκφρασις «ἐσθλῶν ἀπο ἐσθλά». Ἄλλὰ δὲν εἶναι πολὺ τολμηρὸν αὐτοῦ τοῦ εἵδους συμπτώσεις νὰ χαρακτηρίζωνται ὡς ἐνσυνειδήτοι ἀπηχίσεις;

Τὸ τρίτον κεφάλαιον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸν Δύσκολον τοῦ Μενάνδρου. Περιέχει δύο μελέτας· εἰς τὴν πρώτην ἐξετάζεται ἡ θέσις τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἰς τὴν θεατρικὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὴν δευτέραν γίνεται σύγκρισις τῆς διαγραφῆς τῶν χαρακτήρων τοῦ Κνήμωνος τοῦ Δύσκολου καὶ τοῦ Alceste, ἥρωος τῆς κωμωδίας τοῦ Μολιέρου *Le Misanthrope*.

Εἰς τὴν πρώτην ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται δύσκολον θέμα: Προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ εἰς ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς εἶδος νέον διὰ τὴν ἐποχὴν του, τὰ ἴχνη τῆς θεατρικῆς παραδόσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ἕνα μεγάλον χάσμα, χωρὶς μάλιστα αὐτὸ νὰ τὸν ἀπασχολῇ καθόλου. Ἐκτός ἀπὸ τὴν Τραγωδίαν τοῦ 4ου αἰῶνος, ἡ ὁποία μᾶς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος, ὑπάρχει ἡ Κωμωδία ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη ὡς τὸν Μένανδρον, ἡ Μέση, τῆς ὁποίας ἔχομεν βέβαια πολλὰ ἀποσπάσματα, ἀλλὰ ὄχι συγκεκριμένην ἰδέαν περὶ τοῦ τί ἀκριβῶς ἦτο· αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἄφησε τὰ ἴχνη της εἰς τὴν Νέαν Κωμωδίαν καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀγνοῆται τὸ γεγονός αὐτὸ καὶ νὰ ἐξετάζεται ἡ Νέα

ὡς ἄμεσος συνέχεια τῆς Ἀρχαίας καὶ ὁ Εὐριπίδης ὡς ποιητὴς σύγχρονος τοῦ Μενάνδρου, τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁποῖου ἀκολουθεῖ ὁ κωμικὸς ποιητὴς βῆμα πρὸς βῆμα. Τὰ πράγματα παρουσιάζονται πολὺ ἀπλοποιημένα καὶ ἡ ἔρευνα βασίζεται εἰς ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ἀρχὴν των παραλόγους, ὅπως εἶναι ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ εἴδους εἰς τὸν Μένανδρον ἠκολούθησε καὶ συνέπεσε μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Κωμωδίας εἰς τὸ σύνολόν της, δηλ. εἰς τὰ νεανικά του ἔργα πρέπει νὰ ὑπερισχύουν τὰ ἴχνη τῆς Ἀρχαίας, τὰ ὁποῖα σιγὰ σιγὰ θὰ ἐλαττώνωνται ὅσον ὁ ποιητὴς ὠριμάζει. Ἀκόμη ὑποστηρίζεται καὶ τὸ ἐξῆς παράδοξον : ὁ Μένανδρος εἰς τὰ νεανικά του ἔργα, ὅπως εἶναι ὁ Δύσκολος, μιμεῖται τὰ παλαιότερα ἔργα τοῦ Εὐριπίδου, διότι δὲν ἔχει ἀκόμη ἐξοικειωθῆ μὲ τὴν τελευταίαν τεχντροπλίαν του (σελ. 125), ὡσάν δηλ. νὰ πρόκειται περὶ δύο συγχρόνων! Δὲν προστίθεται τίποτε μὲ τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνεται ὅτι ὑπάρχουν στοιχεῖα ἢ μοτίβα τῆς Παλαιᾶς Κωμωδίας καὶ ἐπιδράσεις τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὸν Δύσκολον καὶ γενικῶς εἰς τὰ ἔργα τοῦ Μενάνδρου, χωρὶς νὰ καθορίζεται ὁ ῥόλος τὸν ὁποῖον παίζουν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἔργου, ἢ ὁποῖα διαγράφεται μὲ ἀσάφειαν. (Π.χ. πιστεύει ὁ συγγραφεὺς ὅτι ἐφαρμόζεται εἰς τὸν Δύσκολον αὐτὸ τὸ ὁποῖον λέγει εἰς τὰς σελίδας 125—126 περὶ τῶν μονολόγων εἰς τροχαῖκόν τετράμετρον, ὅτι δηλ. ἔχουν ψευδοφιλοσοφικὴν χροιάν καὶ κάποιαν δόσιν παρῳδίας τοῦ Εὐριπίδου). Ἡ θεωρία τῆς *contaminatio*, ἢ ὁποῖα φαίνεται ὅτι εἶναι ἀγαπητὴ εἰς τὸν συγγραφεὰ καὶ τὴν ἐφαρμόζει καὶ εἰς τὸν Μένανδρον, βασίζεται εἰς μίαν ἐπιφανειακὴν θεώρησιν τοῦ ζητήματος, διότι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς ἀναμίξεως εἰς παράταξιν μοτίβων κωμικῶν καὶ τραγικῶν, ἀλλὰ περὶ ὀργανικῆς συνθέσεως στοιχείων, τὰ ὁποῖα ὑποτάσσονται εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ νέου εἴδους, δηλ. τῆς Νέας Κωμωδίας. Τέλος προκαλεῖ ἀπορίαν τὸ ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν φαίνεται νὰ ἔχη συμβουλευθῆ ἔργα βασικά διὰ τὴν μελέτην τοῦ Μενάνδρου καὶ τῆς Νέας Κωμωδίας γενικῶς, ὅπως εἶναι τὰ βιβλία τοῦ T. B. L. Webster *Studies in Menander* καὶ *Studies in Later Greek Comedy*, ἐνῶ παραπέμπει συνήθως εἰς πλουσίαν βιβλιογραφίαν. Εἰς τὴν δευτέραν μελέτην, χωρὶς νὰ γίνεται λόγος περὶ πιθανῆς ἴσως ἐμμέσου ἐπιδράσεως τοῦ Μενάνδρου εἰς τὸν Molière, ὁ συγγραφεὺς εὕρσκει κοινὰ σημεῖα εἰς τὸν χαρακτήρα τῶν δύο μισανθρώπων, δηλ. τοῦ Κνήμωνος καὶ τοῦ Alceste τοῦ Molière, τὰ ὁποῖα σημαίνουν ὅτι εἰς τοὺς δύο μεγάλους κωμικοὺς ποιητὰς ὑπάρχει κοινὴ ἰδέα περὶ τῆς Κωμωδίας ὡς εἴδους τῆς λογοτεχνίας.

Καὶ τὸ τελευταῖον κεφάλαιον, τὸ τέταρτον, περιέχει δύο μελέτας. Ἡ πρώτη ἔχει ὡς θέμα : τί γνώμην εἶχαν περὶ Μενάνδρου τρεῖς ῥήτορες τῆς Πρώτης Αὐτοκρατορίας. Κυρίως ἐξετάζονται τὰ ἐδάφια, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Β' Βιβλ. Περὶ μιμῆσεως τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς, τοῦ Περὶ λόγου ἀσκήσεως (XVIII) τοῦ Δίονος ἀπὸ τὴν Προῦσαν, καὶ τοῦ δεκάτου βιβλίου τῆς *Institutio oratoria* τοῦ Κουιντιλιανοῦ. Καὶ οἱ τρεῖς, διὰ διαφορετικὸς λόγους ἕκαστος, ἔχουν εἰς μεγάλην ἐκτίμησιν τὸν Μένανδρον καὶ γενικῶς θεωροῦν τὴν Κωμωδίαν τοῦ λογοτεχνικόν εἶδος ὕψηλῆς στάθμης, χρήσιμον εἰς τοὺς μαθητὰς των, τοὺς ὁποῖους συμβουλεύουν νὰ τὸ μελετοῦν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Μένανδρος δὲν ἐξετιμήθη τόσο πολὺ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ὅσον ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ τὸν τοποθετοῦν τόσο ὕψηλά ὅσον καὶ τὸν Ὅμηρον. Παρομοίαν θέσιν βλέπομε ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη καὶ κατὰ τὸν ἰὸν αἰῶνα μ. Χ.

Εἰς τὴν δευτέραν μελέτην τοῦ Ἰκεφαλαίου αὐτοῦ, ἢ ὁποῖα εἶναι γραμμένη γαλλικά, ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ ἕνα χωρίον τοῦ Στατίου (*Silvae* III, 5, 89 sq.), ὅπου ἀναφέρεται ὁ Μένανδρος. Ἡ δυσκολία παρουσιάζεται εἰς τὴν ἔκφρασιν *libertas Menandri*. Ἀλλὰ ἡ ἐντελὴς καθαρὰ σημασία τῆς λέξεως *libertas* κατὰ τὰ μετὰ τὸν Αὐγουστον κυρίως χρόνια, φοβοῦμαι ὅτι δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐρμηνείαν, τὴν ὁποῖαν πρότείνει ὁ συγγραφεὺς. Καὶ τὰ χωρία ἀκόμη, τὰ ὁποῖα παραθέτει διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐρμηνείαν του, δείχνουν ὅτι ἡ *libertas* χαρακτηρίζει κυρίως τὴν Ἀρχαίαν

Κωμωδίαν καὶ ὄχι τὸν Μένανδρον (π. χ. Hor. Sat. I, 4, 5. Quint. X, 1, 65). Ὑπάρχει ἀκόμη εἰς τὸν ἐπόμενον στίχον ὡς παράλληλος ἔκφρασις ἡ Graia licentia, ὥστε δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται ὅτι ὑπάρχει κάποια φθορὰ εἰς τὸ κείμενον, ὅπως ὑποστηρίζεται ἄλλωστε ἀπὸ ἀρκετοὺς κριτικούς.

Παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις καὶ ἀντιρρήσεις, αἱ ὁποῖαι διευτώθησαν, τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι γενικῶς καλογραμμέον καὶ τὸ διαβάζει κανεὶς μὲ εὐχαρίστησιν. Εἶναι βέβαια δύσκολον νὰ μὴ ὑπάρχουν τυπογραφικὰ λάθη εἰς τὰ χωρία εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ ἀναλόγως τὰ ἐλάχιστα λάθη τὰ ὁποῖα διέφυγαν (σελ. 104 γίνεσθαι ἀντὶ γίνεσθαι, σελ. 109 κεκτημένοι ἀντὶ κεκτημένοις, σελ. 152 σκολή ἀντὶ σχολή, σελ. 153 κομικῶν ἀντὶ κωμικῶν) δείχνουν ἐπιμελημένην τυπογραφικὴν ἐργασίαν, ἄλλωστε αὐτὸ δείχνει καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ βιβλίου εἰς τὸ σύνολόν της.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ Β. ΔΕΔΟΥΣΗ